

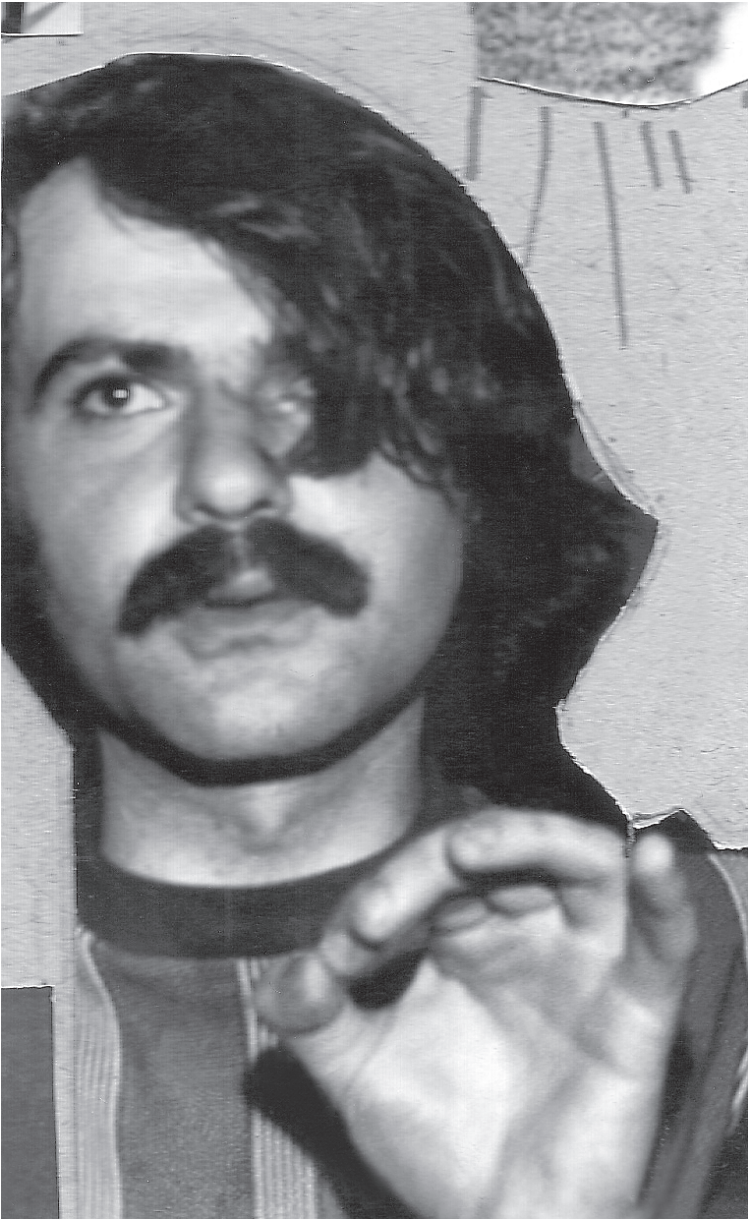
ДО ЧИТАЧА

Потреба термінового видання цієї книги проросла з трагічних і небезпечних подій останніх років.

Почали вмирати мої друзі-аспіранти, реальні учасники і персонажі описаних у книзі подій, яким я хотів публікацією «Пригод...» нагадати, що пам'ять і щастя дружби є еквівалентами таких складових життя, як любов, дух, віра... І що всім, чого я домогся в житті як вчений, я завдячую і їм, моїм друзям. Це перше. А друге – я хотів виданням книги зарадити процесові відпливу з наукової сфери своїх друзів-учених, яким легше бути банкірами, бізнесменами, політиками, аніж практикуючими науковцями. Нагадати їм про нашу клятву часів аспірантури – служити науці вічно...

Щоб правильно зрозуміти цю не подібну на інші книгу, її слід розглядати і як автобіографічну, і як науково-популярну. У ній, окрім пригод автора і його друзів-аспірантів, висвітлено також зустрічі і спілкування автора з відомими митцями, культурними діячами, вченими, які йому подарувала доля у 1980-х роках. А також події, що відбувалися у, здавалося б, вічній радянській державі. Ці записи, що, на переконання автора, мають унікальний характер, ніколи не були опубліковані, а значить – пройшли повз увагу і вчених, і пересічних читачів.

Книга сформована з нарисів, кількість, обсяг, змістовність і послідовність яких є вибірковими, неповними, розташованими згідно з уподобаннями автора і його пам'яттю на обличчя, цифри, дати, номери, адреси, імена, плин часу.

Віктор Проскуряков. Фрагмент постера

ПЕРЕДМОВА

Написання цієї особливої для мене книги я вирішив розпочати з оповідання, яке назвав «Государство и религия» (так-так, ім'я В. І. Леніна і його праця «Государство и революция» відіграло тут вирішальну роль, а чому і як – стане зрозуміло після ознайомлення з усією книгою і самим оповіданням). Вибір саме цього епізоду для початку книжки можна пояснити хоча б тим, що той епізод був, напевно, першим найпомітнішим «дивом» з-посеред усіх неймовірних і незліченних пригод «западенців» у столиці «країни розвинутого соціалізму».

Тепер слід познайомити Високоповажного Читача з самими «западенцями» (хто вони, звідки, скільки їх, як вони називалися і про що мріяли, яка їхня доля тепер). Розкрити феномен столичного міста «країни розвинутого соціалізму».

«Западенці» – збірна назва усіх молодих людей, які приїхали з західних регіонів колишнього СРСР – тепер це, слава Богу, незалежні держави Східної Європи, – вчитися в аспірантурах колишнього Держбуду СРСР. Серед них, насамперед, з Західної України (і тільки зі Львова) – Віктор Проскураков, Віктор Рацинський, Вадим Каганов, Юрій Джигіль, плюс найбільший друг львів'ян – Сергій Гавриш з Дніпропетровська, а також сила-силенна людей зі Львова й інших міст України, які випадково або ж періодично з'являлися в столиці в означений період.

Період – це відрізок часу від осені 1979 року (коли я вступив в аспірантуру Центрального науково-дослідного інституту експериментального будівництва (ЦНДІЕП) навчальних будівель і ЦНДІЕП ім. Б. Мезенцева, звідки був мій керівник, і приблизно до 8 січня 1986 року, а може, й трохи пізніше, тобто до часу, коли захистив свою кандидатську дисертацію, отримував і виробляв офіційні супровідні документи).

«Западенці» були також білорусами (Сергій Качановський, Олександр і Дмитро Згіровські, Олександр Стрельченя), литовцями (Юрата Карбускайте), мали свою організацію («Українсько-російське північне братство»), до якої приєдналися і діти інших народів, які любили і сповідували спосіб життя і моральні цінності «западенців» (серед них Расул Магомедов з Дагестану, Алі Конуркульджин з Казахстану, якийсь час Алік Дзагов з Кабардино-Балкарії, Олексій Анісімов (на той час він жив у Нальчику, а батьки в місті Шевченко – тепер Актау в Казахстані). Було ще багато іншого люду, з яким ми познайомимося дещо пізніше, в інших оповіданнях. Слід також обов'язково назвати їхні псевда, імена, якими вони називалися в товаристві у гуртожитку і під час тих неймовірних подій, якими було наповнене їхнє життя в столиці.

Отже, імена осіб, які сформували братство «западенців».

Віктора Проскурякова колеги долі називали на стовідсотково західний манер – Віктором. Деякі львів'яни пізніше – Віктором Івановичем.

Олексій Анісімов отримав псевдо Пурік, тобто зменшене від Пурішкевич: так називався діяч, у дореволюційній російській думі відомий антисемітськими заявами та заходами. Сам Олексій Валерійович Анісімов ніколи не був і не збирався ставати антисемітом. Просто він якось під час вступних іспитів сказав мені: «Вітьок, я прикинув, нас тут на іспиті дві слов'янські фізії (а конкурс був приблизно 5–7 осіб на місце в аспірантуру денної форми). Це й усе, що буде представляти слов'янщину цього року». «Серед кого?» – спитав я. «Як серед кого? – щиро здивувався він. – Серед усіх інших нацменів, як їх зовуть у Москві». І я придивився. Так, дійсно, всі інші – понад 20 осіб – були євреями, вірменами, грузинами. «Старий, не поведься як Пурішкевич», – сказав я йому. «Хто це такий?» – запитав він. Я розповів те, що знав, а вже потім, коли ми вступили і сиділи в «братстві», в нашій кімнатці за вечерею (оселедець, бульба «в мундирах», ковбаса, хліб, квашена капуста – і горілка, горілка, горілка), він знову почав розпитувати про того російського сенатора. Мені це набридло, і я сказав: якщо Пурішкевич його так цікавить – йому прийдеться відтепер носити в товаристві це ім'я. «Дорогий мій, тепер ти будеш серед нас Пурішкевичем, але прізвище для спілкування є задовгим. Таким чином, будеш ти, Альошка, мсьє Пуріком». «Пурік! Пурік!» – зареготав Алік Дзагов. Так і прилипло.

Сергій Гавриш від самого початку отримав ім'я Серж. І хоча Сергіїв було двоє, він і Качановський, – Серж залишився тільки один – Гавриш (як він не хотів і як не називав себе Сержем Качановський).

Вадим Каганов – у нас називався Каганом, або ж Вадькою.

Віктор Ращинський – Ращиком.

Расула Магомедова ми називали Расуль. Не Расул, а якраз Расуль; напевно, тому, що він (а ми його надзвичайно любили і поважали) усіх інших також смішно називав. Наприклад, Сергія Гавриша він звав «Сирожа», мене «Виктоор» і так далі.

Сергій Качановський мав декілька імен – Серж, так кликав себе він сам, Качан – так кликали його ми всі. На дискотеках, де Качановський був завжди ді-джеєм, ми не протестували, коли він називав себе Сером Греєм.

Аліка Дзагова ми називали «товариш Дзаагов», на манір одного з недобрих героїв фільму «Кавказька полонянка» – «товариша Саахова». Річ не в тім, що сам Алік Дзагов був негативним типом аспіранта, ні, може, навіть навпаки, з-посеред інших «горців» і «гірських орлів» він насправду хотів рухатися до Європи. Просто він неймовірно любив «Кавказьку полонянку» і постійно цитував з неї смішні вирази. Найбільше – «керівника районного масштабу товариша Саахова»: «Нет, что вы, доктор, горячка был белый, совсем белый», або ж «Попрошу не путать собственную шерсть с государственной», вирази типу «комсомолка и просто красавица...».

А Аліка Конуркульджина ми називали Алі. У цього молодого казаха була рафінована східна зовнішність. Він був надзвичайно фотогенічним і міг би зніматися у фільмах Голлівуду, не те що «Мосфільму». Іншими словами, на п'ятому поверсі (чи, може, тепер я плутаю і поверховість) «общаги» мешкав аспірант із зовнішністю східного принца. Тому й отримав псевдо «Алі», а не «Алік». До того ж, ми усіх «алкашів», і московських, і своїх, аспірантських, називали «аліками». Не могли ж ми називати свого найкращого колегу «аліком», це було б непристойно.

Згадуючи хлопців зі Сходу колишнього СРСР, які приєдналися до «западців», не можна обійти увагою Булата Балтабаєва. Йому за три роки аспірантури було присвоєно багато спеціальних імен. Наприклад, «Булатка». Чому? А тому, що він міг випити зупу з макаронами одним залпом з тарілки без ложки. Тобто кінським ковтком, втягуючи разом з бульйоном і все інше – м'ясо, картоплю,

макарони. Булат був дуже красивим – чорне волосся, чорні брови, карі очі, високий, ставний. Правда, обидві щелепи трохи виступали вперед, як у коня. А коней я любив з дитинства. Маленьким хлопчиком відпочивав у діда з бабусею в селі. Дід мій був дорожнім майстром, тримав коней. Возив ними робітників, гравій, пісок, а коли затримувався на роботі до пізнього вечора, приїздив фірмою додому. Коників прив'язував у подвір'ї, і ми разом наступного дня перед роботою снідали: вони – травичкою перед хатою, ми – пиріжками з чаєм, у кухні біля відчинених вікон. Один кінь – Буланка (сірий, в яблуках, за що й отримав ім'я) любив просовувати голову через вікно в кухню. Дід завжди відрізав грубу скибку чорного хліба, грубо солив і зі словами «Пригости майстра» передавав хліб мені. А я боязко, на витягнутих руках, тицяв хліб у кінську морду. Буланка брав хліб спочатку губами, а потім обережно переправляв його під великі жовті зуби. Саме так їв і Булат. За що й отримав своє псевдо.

Інші його «імена» були сезонними, залежно від поведінки або стану. Булат увесь час сильно пив горілку. Чесно кажучи, я його тверезим за 1045 днів аспірантури бачив хіба що 3–5 днів. У стані перманентних запоїв Булат носив псевдо – «чорний понеділок казахського народу».

Він був учасником переважної більшості застіл «западенців» і їх братів, та й сам був «братом», виконуючи спеціальну функцію: коли закінчувався алкоголь, вирушав на його пошуки і завжди діставав, яка пора доби не була б – серед ночі, над ранок, долаючи при цьому неймовірні відстані. Якщо не було горілки в перекупників довкола гуртожитку, він користувався послугами таксистів, якщо алкоголь закінчувався і в них – їздив з ними до таксопарків, в аеропорти, на вокзали, на приватні квартири самогонщиків. За ці послуги він отримав в аспірантському середовищі ще одне псевдо, надзвичайно поважне – «міністр шляхів сполучення» – і з гордістю відгукувався на нього.

Гадаю, для початку досить, адже якщо згадувати всіх аспірантів і як вони отримали свої псевдо, це буде тема окремої книги. Мені здається: чому так, а не інакше, стали називатися «Паша-пензюк», «Сашко Згір», «Дмитро Згір», «Толя – владимирский тяжеловоз», або ж «грязь подколодная», «Ігорь Метелкин», «Танька-двухстволка», «Коська», «Ігор Пес», «Джигільонок», можна відобразити в інших оповіданнях, де вони також будуть поважними дійовими особами.

Значно важливіше, перед тим як ми зануримося в атмосферу морозної темряви або ж білих літніх ночей аспірантського життя, познайомити Вас, дорогий Читачу, з феноменом «столичного міста», «столиці країни розвинутого соціалізму», в якому ми опинилися в розквіті своїх людських і творчих сил.

Задля однозначної ясності: північна столиця розвинутого соціалізму – це місто Москва. А те, чому ми, молоді й обдаровані науковці з крайнього Заходу колишнього «совка» і з Заходу України, опинилися саме в цьому місті, покинувши недавно створені родини, малих дітей, наречених, старих батьків, «теплі» кар'єрні місця, пояснюється ось як.

1. Москва у 1980-х роках була найбільшим містом Східної Європи – понад 8 млн. мешканців. Москва і тоді, як і тепер, була одним з найбагатших міст світу.

2. Окрім сотень тисяч різноманітних магазинів, у цьому місті були також тисячі бібліотек, кінотеатрів, музеїв, перукарень, ресторанів, кафе, барів.

3. Були тут десятки театрів, кіностудії, обсерваторії, зоопарки і ін.

4. Москва була містом, якнайкраще сполученим з усіма іншими містами – Сибіру, Уралу, Далекого Сходу, Середньої Азії, Кавказу – всіма видами транспорту: літаками, поїздами, кораблями. Це був суперфактор для «западенців», члени родин яких, після воєн і революцій, а особливо «мирних возз'єднань» з СРСР, були розпрошені від Чопа до Владивостока і від Мурманська до Кушки.

5. У Москві була така надзвичайна потреба в працівниках усіх можливих галузей господарства, від будівельників до лікарів і від працівників побутової сфери до вчителів, що це місто поза очі прозвали «чорною дірою». Скільки б народу не прибувало сюди, всі вони розчинялися в Москві без проблем.

6. Москва в той час була місцем, де можна було купити будь-яку дефіцитну – не тільки для СРСР – річ.

7. У 1980-х роках найпотужніший дисидентський рух в СРСР сформувався саме в Москві.

8. За кількістю вчених, акторів, письменників і поетів, музикантів, представників творчих професій Москва переважала усі міста СРСР разом узяті.

9. І, нарешті, був ще один найважливіший фактор, який найбільше вплинув на те, що «западенці» покидали рідні пенати і ви-

рушали в «північну столицю». Москва тих часів була «набита» НДІ усіх можливих наукових окрасів, а також спеціалізованими радами з захисту докторських і кандидатських дисертацій. А позаяк найбільше місто СРСР саме не могло породити необхідну для країни кількість кандидатів у науку, то столиця «висмоктувала» все, що могло більш-менш мислити, з інших поселень і країв. Позичаючи під майбутні наукові розвідки державні гроші, на які утримувалися наукові відділи, аспірантури, ради, інститути. Туди під аванси у вигляді робсили приймали майбутніх аспірантів, які практично розробляли теми і з якими розраховувалися захистом дисертацій. Хвалити Бога, система «шеф (керівник) – аспірант» діяла ефективно. Аспіранти здобували столичні зв'язки, доступ до советської наукової еліти. А шеф мав можливість за гроші теми утримувати секретарок, молодших наукових співробітників, робітників, апарат і ін. Погане було інше: хто вже потрапив у «північну столицю» – намагався в ній і залишитися. Я точно знаю, що і Яша Гафнер, і Кіслов, і ще десятки й десятки молодих науковців стали «москалями», оженившись із секретарками, розлученими співробітницями НДІ, продавщицями місцевих магазинів.

Тобто безковбасна, не напарфумлена, не вбрана в «московський спецодяг» (пижикові шапки, дублянки, джинси, фінські чоботи) наукова молодь з Сибіру, Поволжя, Кавказу, Середньої Азії, Далекого Сходу мріяла про столицю і «європейське життя».

Феномен же «западенців» дещо не вписувався в загальноприйнятту ситуацію советської науки. По-перше, більшість з нас прибували в Москву тільки тому, що в Україні були відсутні спеціалізовані вчені ради з захисту дисертацій. Для архітекторів, наприклад, була тільки одна – в Києві, але не за всіма спеціальностями. Тому галичани, волиняки, бойки, гуцули їхали світ за очі по науку в Москву, хоча в ХІХ–ХХ століттях їхні діди і батьки отримували докторські ступені у Відні і Празі.

М'яса і ковбаси у львівських магазинах не було більше, ніж у московських, але «западенці» мали по селах родини, що тримали «кабанчиків». Тому на всі свята, на Різдво, Великдень, на 1 Травня і 8 Березня село постачало урбанізованим родичам шинку, шпондер, сальтисони, які перевершували усі «московські» та «докторські» столичні сорти. З парфумами з Парижу у «западенців» також були проблеми, як і в «москалів», однак у Львові вони дещо перекиривалися місцевою («Вечірній Львів», «Вечір у Львові») і придба-

ною в сусідній Польщі продукцією. І хоча «западенці» не менше за «сябрів», «прибалтасів», «азерів», «кавказьких орлів» любили волочитися за спідницями, ті, які мали вже родини, до «чужих тіток» перебігати остерігалися. Бо всі були охрещеними, вірили в Бога, шлюбні брали в церквах, а своїх дружин любили не тільки за те, що вони вміли готувати, а й за те, що жіночий замість дружин і наречених був надзвичайно крутий на вроду. (Недарма вся сучасна Італія, Іспанія, Португалія, Австрія для поліпшення національних характеристик бере заміж наших посередніх, саме посередніх, сільських та хуторянських красунь! І хай щастить).

Тепер і тільки тепер, коли Високоповажний Читач отримав бодай уяву про аспірантів – «западенців» та північну столицю, можна розпочати розповідь – про події, які ще й досі хвилюють уяву рідних і близьких, а в учнів і колег викликають неприховану заздрість.

Вересень 2008, Одеса

«Брати» – українці, росіяни, білоруси, вірмени...

Стоять: Качановський, Проскураков, Гнесь.

Майже стоять: Кияненко, Аракелян, Гавриш